

İSLÂM'IN METAFİZİK BOYUTLARI

Frithjof Schuon

Derleyen: İzzet Erş

İslâmın varoluşsal, algısal ve varlıksal düzeyleri

İslâm'ın durumunda, biz üç merteye görebiliyoruz: İlk olarak, tabiî İslâm. Bu, eşyanın ontolojik Sebebine eşyanın zorunlu, edilgen ve bilinçsiz uygunluğudur. İşte bu ontolojik Sebep gereğince ki her mümkün (*contingent*) varlık “müslim”dir, yani O’na boyun eğmiş, teslim olmuş durumdadır. İkinci olarak, iradî İslâm. Bu, isteyerek, özgür iradeyle ve serbestçe seçilerek kabul edilen İslâm’dır. Bu, kutsal yasaya dinsel (ritüelle) ve ahlâksal bir uygunlukla ifade edilebilir. Ayrıca bu, kendi özgür iradeleriyle o yasaya boyun eğmiş olan kimseleri, (müslimûn) yani Müslümanları kapsamaktadır. Bunlar kendi dinlerine bağlanmış kimseler olarak Müslümanlardır, ya da İslâmî şeklin dışında bu fikri uygulamak için bu kutsal yasaya bağlı olan insanlardır. Ve nihayet üçüncü olarak, ruhî İslâm. Bu, ne ise o şekliyle hiçbir topluluğu kapsamaz, çünkü bunu gerçekleştirenler İlâhî Aşk’ın içinde birleşmişlerdir. Bunlar ruhsal gerçekleştirimlerinin etkisiyle ruhen o kutsal yasaya “teslim olmuş”lardır, kendilerinden az ya da çok ayrılmış bir iradeyle değil.

Âlem objesi son tahlilde var olan her şeyin İlâhî Prototipi olan, sonsuz derecede farklılaşmış bir görüntüdür (*vision*); ve bunun tam tersi bir sembolle Tanrı, âlemi gören ve ayrıca yaratılmış varlığın pasif olduğu yerde, görmesiyle âlemi yaratan gözdür; o’nun görmesi bir eylemdir, aktifliktir, pasiflik değil.

Kalb, Tanrı’nın iki görünümü arasında yer almış bir halde bulunur; bu iki görünümünden biri zâhirî ve dolaylıdır; diğeri ise, bâtinî ve nisbî olarak doğrudan doğruyadır. Bu görüş açısından, kalbe bir çift rol yükleyebiliriz ve bir çift anlam verebiliriz: Birincisi, kalb bireyin ne ise o şekliyle merkezîdir ve bireyin temel sınırını ve dolayısıyla bütün tâlî sınırlarını temsil eder. İkincisi, birey esrarengiz bir şekilde kendi aşkının ilkesine bağlı olduğundan kalb bireyin merkezidir. İşte, o zaman kalb Akılla (*intellect*) Tanrı’yı gören –ve dolayısıyla Tanrı “olan”– Göz’le özdeşleşmektedir. Tanrı insanı onunla görür. Aslında insanda gören kalbden başka bir şey yoktur. Şöyle ki: Dışarıda, zihin ve duyular aracılığıyla âlemi görür; içeride ise, Akıl (*intellect*) içinde İlâhî Hakikati görür. Fakat her iki görme de, hem zâhirî görme hem de bâtinî görme, eğer tam tamına söyleyecek olursak, aslında tek bir görmedir, Tanrı’yı görmedir. İlâhî İlke’nin gözüdür.

Tefekkür Dair

Genellikle kabul edilenin tersine, tefekkür kendiliğinden aydınlanmalara yol açacak erdeme sahip değildir; tefekkürün amacı daha ziyade olumsuzdur, yani tefekkür, yeni olmayan, aksine önceden var olan ve “doğuştan olan” ve öğrenilmesi gereken bir bilgiye karşıt olan iç

engelleri ortadan kaldırılmalıdır. O halde, tefekkür, karanlık bir oda içinde yakılan bir ışığa değil de, bu odanın içine ışığın girmesini sağlamak için, bu odanın duvarında açılacak bir deliğe benzetilebilir – ışık dışarıda önceden vardır ve duvarı delme eyleminin bir ürünü değildir. Her manevî yolun üç büyük aşaması vardır: Birincisi, tasfiye (arınma); bu aşamada “dünya insanın dışına çıkar”. İkincisi; inkişaf; bu aşamada “Tanrı insanın içine girer”. Ve üçüncüsü, tevhid; bu aşamada “insan Tanrı’da fani olur” (fena fillah).

Tefekkürün işlevi ruhu (l’âme), ilk olarak insanı dünyadan uzaklaştıracak olan, üçüncü olarak da, insanı Tanrı’da yeniden bütünleştirecek olan lütuf ve hidayete açmaktır.

Yaratıklardaki güzellik her şeyden önce zâhirî bir sıfattır ve ancak bir anlam genişlemesiyle, aslında ruhun güzelliğinden söz edebiliriz; fakat bu durumda da gene güzellik, daha derin bir gerçekliği, yani bir tür iç hakikati örten bir dış görünüştür. Tek kelimeyle, güzellik bizim için en dolaysız bir şekilde yakalanabilen bir şeydir.

Saf entelektüalite plânında, tutku plânından vazgeçmeye tekabül eden ve âdeta onun çekirdeği, özü olan olumsuz bir tutum vardır; fakat irade için “vazgeçme” olan şey, akıl için “ayırdetme” olur: Bu durum Reel ile irreal arasındaki ayırmadır ve dolayısıyla “ben” de dahil, dünyanın olumsuzlaşmasıdır. Bu bakış açısına göre, sadece Tanrı “vardır”; evren, mikrokozmos olarak sadece bir yanılsama ya da “yokluk”tur; makrokozmos olarak da böyledir. Vazgeçmeye de gerek yoktur, çünkü hiçbir şey var değildir; bu bağlamda, sadece Akılla hiçbir şeyin reel olmadığını bilmek yeterlidir.

Bilgiye Dair

Her bilgi, tanım olarak, Mutlak Hakikatin bilgisidir. Bu demektir ki Hakikat, her mümkün bilginin zorunlu, biricik ve temel konusudur.

Âlem, o Hakikat olmadığından, ancak o Hakikatin bir ifadesidir ve dolayısıyla bir sınırlandırılışıdır. Öyleyse, o Hakikattir, ne ise o şekliyle değil, fakat benzerî sınırlarda o Hakikatin kendisini göstermesi olarak, bir Hakikattir. Kim “âlem” diyorsa, zımnen “Tanrı” diyor. Âlem, Tanrı olmadığından, eğer tam tamına söyleyecek olursak, yokluğa indirgenmektedir; fakat âlem yokluk olmadığından, esas olarak Tanrı’dır.

Eğer O’nu inkâr ederse ya da daha çok Tanrı’yı inkâr ettiğini zannederse, inkâr edenin varoluşu bile onun inkâr ettiği Varlığı tasdik eder. İnsan belki hayır, hayır diyebilir, ama onun varoluşu evet der. Kim Tanrı’yı inkâr ederse, kendi varoluşunu inkâr eder ve bu nedenle de onun varoluşu ondan kaldırılır –çünkü o kimse kendi varoluşunu kendinden kendisi kaldırmaktadır– ancak bununa birlikte yine de onun varoluşu gerçekten ondan kaldırılmaz, yani sembolik bir tarzda kaldırılır.

Her varlık âdeta Tanrı’nın Kelimesi’nin (*Le Verbe*) bir zuhurudur, çünkü hiçbir varlık Tanrı’yı (*La Divinité*) tasdik etmemezlik edemez. Her varlık bir kusur içerir, fakat sadece kısmî olarak, hiçbir zaman bütün olarak değil. Yokluk da ancak, nisbet ya da ilgi olarak, kısmî olarak mümkündür, kendinde bütün olarak değil. Sadece Mutlak Varlık mutlaktır ve eğer yokluk

mevcut değilse, bunun nedeni, çünkü o zaman gerçeğin ya da varoluşun mutlak yokluğu olurdu; bununla birlikte gerçeğin ya da varoluşun nisbî yokluğu mevcuttur, daha önce dediğimiz gibi, kendi imkânsızlığının çeşitli imkânını da kendinde bulundurmaya zorunda olan Küllî İmkân nedeniyle bu nisbî yokluk mevcuttur.

Her şey Tanrı'yı tasdik eder, çünkü her şey Tanrı tarafından tasdik edilir ve çünkü yokluk ya da kötülük ancak Tanrı'yı tasdik ettikleri oranda mevcutturlar. Yokluğun var olduğunu söylemek bir çelişkidir, fakat bu tasdik, yokluğun ontolojik anlamını anlayan bir kimse için apaçık ortadadır. İyilikten bir yoksunluk olan kötülük, nisbî bir gayr-i tasdik ya da inkâr aracıyla, Tanrı'yı tersinden tasdik eder.

“Rahmetim Gazabımın önüne geçti.” (*İnne rahmetî sebakat gadabî*)

Bu iki âletin ortak eyleminin iki görünümü vardı: Biri fitrî (*princielle*), diğeri fiilî (*effectif*). Bu, hadis metinlerinin ifade ettiği şeye tamamen uygundur: Gerçekten “Kalem Kıyamet Gününe kadar olacak şeyleri o anda yazdı.” Ayrıca “Allah gökleri ve yeri yaratmadan elli bin yıl önce kaderleri yazdı”; fakat öte yandan, “Mürekkab Kıyamet gününe kadar akar” yani Kalem sadece bir kez yazmakla kalmadı, fakat aynı zamanda eşya ve varlıklar zuhur ettikçe devamlı bir tarzda Kalem yazar. Birinci durumda, Kalem fitrî (*princielle*) düzen içinde zuhur imkânlarını belirler. İkinci durumda ise, onun anî eylemiyle zuhur etmiş düzen içinde onları gerçekleştirir. Burada şunu da ilâve edelim ki, Levha'nın iki yüzü simgesel olarak “iki deniz”e (bahreyn), yani “yüksek sulara” ve “engin sular”a eşittir. Bunlar ise, karşılıklı olarak gayr-i surî (*informelle*) ya da suret üstü (*supra-formelle*) imkânları ve surî (*formelle*) imkânları temsil ederler.

Hint öğretisine göre “Budi” (ya da *Mahat*) zuhur eden bütün her şeyin ilkidir. Bizzat Brahma'nın zuhuru da evrensel Akıl (*Intellect universe*) olarak kabul edilir.

Nur konusuna gelince, kozmosun üç temel derece içerdiğini bilmek gerekir: Bunlardan birincisi “toprak”tır (Tin); ikincisi, “ateş”tir (Nâr); üçüncüsü de “nur”dur (Nûr).

Allah ölümü yarattığında, Allah ona ölüm meleği üstadlığını verdi. Bu kez o, “Ey Rabbim ölüm nedir?” dedi. O zaman Allah, melek perdeyi görsün diye, perdeler ölümü açığa çıkarmalarını emretti ve Allah meleklerle şöyle buyurdu: “Durun ve bakın, işte ölüm budur!” Ve bütün melekler ayakta kaldılar ve “Ey Rabbimiz, bundan daha korkunç bir şey yarattın mı?” dediler. Allah şöyle buyurdu: “Onu yarattım ve Ben ondan daha büyüğüm ve her yaratık mutlaka ölümü tadacaktır.”

Es-Suyûtî, “Kitabü'd-düreri'l-hisan fi'l-ba'si ve naîmi'l-cinan” adlı eserinde şöyle demektedir: “Ölüm meleğinin dört tane yüzü olduğu söylenir: Bir yüzü önünde; bir yüzü başında, bir yüzü sırtında; bir yüzü de ayakları altındadır. Peygamberlerin ve meleklerin ruhlarını, onlara başındaki yüzle bakarak teslim alır. Mü'minlerin ruhlarını, onlara önündeki yüzle bakarak teslim alır. Kâfirlerin ruhlarını, onlara sırtındaki yüzle bakarak teslim alır; ve nihayet şeytanların ruhlarını da, onlara ayaklarının altındaki yüzle bakarak teslim alır. Ve yine denilmektedir ki; tıpkı bir ölümlü insanın elinde bozuk parasını evirip çevirip oynattığı gibi, ölüm meleği de dünyayı elinde evirir çevirir. Ve onun vücudu yaratıklar sayısınca gözlerle

kaplıdır. Bu dünyada bir kimse öldüğü zaman, meleğin vücudu üzerindeki bir göz kapanır. Hadislerde bize öğretilmektedir ki Allah Arş'ın altında bir ağaç yaratmıştır. Bu ağacın yaprakları yaratıkların sayısı kadardır. Bu ağacın adı "Sidretü'l müntheha"dır. Bir kulun ölmesi gerektiğinde ve ömrünün sona ermesi için sadece kırk gün kaldığında, bu ağacın bir yaprağı Azrail'in üzerine düşer. Her ne kadar da o adam kırk gün daha yaşayacak olsa da, melekler onu ölmüş kabul ederler." –Bu kırk sayısı, farklı geleneksel şekillerde de mevcuttur, fakat ölümden sonraki durumlarla bağlantılı olarak geçmektedir. Ve Mîm harfinin sayısal değerini teşkil eder. Mim harfinin, daha başka anlamları olmakla birlikte, anlamı ölümdür (el-mevt)–Hiçbir yerde çevirisine rastlamadığımız, çeşitli Arapça eserlerden aldığımız, bu zikrettiğimiz metinler çok karmaşık ve İslâm için belirleyici olan tasvîrî bir simgecilikten kaynaklanmaktadır. Bu, genel olarak, Sâmi dinleri ruh yapısı için de geçerlidir. Resim ve heykel sanatının yokluğunu dengeleyen böyle bir simgecilik, örneğin Hinduların geleneği gibi bir gelenekte varoluş nedenini kuşkusuz bulamaz. Hinduların geleneğinde kutsal resimler simgesel dilin hâkim şekilleri olmuştur.

"Hz. Peygamber'e, Rabbimiz yaratıkları yaratmadan önce neredeydi?" diye sordular. O da şöyle cevap verdi: *"Allah bir 'bulut'un (amâun) içindeydi; onun üstünde hava yoktu; onun altında da hava yoktu. O zaman Allah su üzerinde Arş'ını yarattı"*.

Mademki "İlk" (el-Evvelü), Zuhurdan öncedir, öyleyse, O, İlke'dir. Mademki "Son" (el-Âhirü) Zuhuru takib ediyor, öyleyse O da İlke'dir. Buna göre İlke Kendini Zuhur ya da varoluş içinde "izhar etmektedir", dışa vurmaktadır. Fakat O, aynı zamanda perdelenmiş olduğu kadar "Bâtındır", yani "gizlenmiştir", dolayısıyla, her ne kadar gerçekte zuhuru içeriyorsa da O görünmez bir merkez gibidir. Ancak ilâhî İlke sadece "Evvel" ve "Âhir" değildir, fakat aynı zamanda ilâhî İlke Kendi içinde başlangıcı ve sonu olmayandır. Ezelî olarak O, bizzat kendi aslıdır ve aynı zamanda kendi "gaye"sidir; kendi Sebebi ve Sonucudur; kendi mutlaklığıdır ve kendi sonsuzluğudur. Allah, yarattığı şeylere nisbetle "Evvel"dir ve "Âhir"dir(10)-; fakat kendi bütünlüğü içinde ele alınan kâinata nisbetle, O "Kadîm"dir; kâinata hayat verip ömrünü sürdürdüğü anlamda da O, "Dâim"dir. İşte bütün bu isimler değişik yollarda ve tarzlarda ilâhî İlke'nin aşkınlığını göstermektedir.

"Ârazlar"ı bizzat kendimizdeymiş gibi algılamak ve "Cevher"i gözden kaybetmemek gerekir. İnsanlık şartının özü kulluktur, zühd ve takvadır.

Cennet nedir? Saf, varoluşun iç tabiatı; bu tabiata uygun olmak demek, oluş (devenir/becoming) dalgası tarafından sonsuz ahiret mutluluğuna (beâtitude) doğru taşınmak demektir.

Varoluşun özü mutludur. Ahiret mutluluğunun yokluğu cehennemden başka bir şey olamaz, çünkü zevkin, sevincin olmadığı yerde onun tersi vardır.

Kitâb-ı Mukaddes dünyasını günümüze kadar İslâm sürdürmüştür. Bir kez Avrupalılaştıncaya bu dünyayı artık Hıristiyanlık temsil edemezdi. İslâm olmasaydı, Katoliklik bütün Orta Doğu'yu çabucak istilâ ederdi. Bu durum, Ortodoksluğun ve öteki Doğu Kiliselerinin ve ayrıca tâ Hindistan uçlarına kadar dünyamızın Romalılılaşmasının –dolayısıyla Avrupalılılaşmasının– ortadan kalkması anlamına gelirdi; Kitâb-ı Mukaddes dünyası ölü olurdu.

İlâhî İradeye boyun eğiş olarak, İslâm bir yoksulluktur (fakr); fakat bu yoksulluk kendi içinde bir gaye değildir ve kendi olumlu bütünlüğünde bütün varlık sebebine sahiptir, öyle ki mükemmel yoksulluk zenginlik üzerine açılır ki biz onu bizzat kendimizde taşıyoruz, çünkü Aşkın Varlık aynı şekilde İçkin Varlık'tır. Aşkınlık için ölmek demek, içkinliğe doğmak demektir.

“Semâ” (*ciel*) kelimesi “Suret üstü (*supra formelle*)” zuhurun bütünüdür.

Bizim ruhumuz Kürsü'yü; vücudumuz ise Arz'ı, yeryüzünü yansıtır.

Frithjof Schuon, *İslam'ın Metafizik Boyutları*, İz Yayıncılık